

„Mädchen für alles”

140 éve született Czeke Marianne, az első magyar könyvtáros hölgy

Gráberné Bősze Klára

Talán még mindig kevesen tudják, hogy szentgyörgyi dr. Czeke Marianne volt az első magyar nő könyvtáros, bibliográfus és nem utolsósorban a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának, a mai Országos Széchényi Könyvtárnak is első nő főigazgatója. Emellett foglalkozott még tanítással, fordítással, könyvtári feldolgozó, szakozó munkával, irodalomtörténettel, bibliográfiakereséssel, Brunsvik-kutatással. Róla szólni most azért is aktuális, mert 2013. október 18-án lesz születésének 140. évfordulója.

Önéletrajzában ezt írja magáról: „Minden köteles szerénység mellett életemben én is Brunswick Teréz példáját akartam követni, és én is arra törekedtem, hogy tevékenységem szervesen függjön össze a köröttem zajló étellel. [...] Tettem ezt oly módon, hogy mindazt, amit a mellettem zajló eseményekből [...] észrevettem és feldolgoztam, a magam egyéni szempontjai szerint vettem át és dolgoztam fel”.¹

Sopronban, 1873. október 18-án született, és október 26-án keresztelte meg őt a Szent György plébánián Kriegler Mihály káplán. Szülei, Czeke Miklós és Mérey Paulina Sopronban, a Várkerület 12. számú házban laktak. Keresztapja Vasalkó Alajos professzor volt.

Családja, gyermekora és tanulóévei

Édesapja katonatiszt, ulánus ezredes, édesanyja egy soproni család sarja. Életének első 12 évét különféle helyeken élte családjával, mivel édesapját ide-oda helyezték az Osztrák–Magyar Monarchiában. Önéletrajzában édesapjáról nagy büszkeséggel emlékezik meg: „Atyámra úgy emlékszem, mint száraz humoru, derüs katoná- és vadászemberre, aki a katonai erényekben bővelkedő volt monarchia közös hadseregének kiváló lovastisztje volt. Mint fiatal tiszt a tragikus végű Miksa császárral Mexikóban járt, és kitüntetésekkel küzdte végig a boszniai hadjáratot. [...] Apámat sűrűn váltakozó állomáshelyeire, Stájer és Morvaországba, majd Budapestre, a hugommal mint gyermekek szívesen követték. Ezzel szemben anyánk nehezen viselte el az örökös költözéseket. Mindig sajnálta otthagyni társasköreit.”² Családja 1625-ben kapott nemességet, és érdekességként megemlíjtjük, hogy az erről szóló oklevélen aláíróként Pázmány Péter neve is szerepel.³

Édesapja váratlan halála miatt nagy változás következett be életében. 12 éves volt, amikor visszaköltöztek Sopronba. Német és osztrák iskolákban sajátította el az elemi tudnivalókat, majd a soproni állami felső leányiskolában folytatta tanulmányait, de csak 5 osztályt végzett, mert édesanyja nem engedte továbbtanulni, illetve később „... anyám nagy engedelményként megengedte, hogy az egyéves felső kereskedelmi tanfolyamot is elvégezhessem. Ő különben a nyelvek és irodalom, valamint a zene iránti érdeklődésen kívül minden »szakszerű« továbbtanulást”⁴ ellenezte. Így pár évig a „... fiatal leányoknak akkori szórakozásait, sőt fölötte mozgalmas társadalmi életét”⁵ élte. Rengeteget bálozott, de ez alatt az idő alatt is élt benne „egy bizonyos függetlenségi vágy”, és kereste a végleges és önálló életformája kialakításához az utat. Nem akart a „megszokott módon”⁶ férjhez menni.

1896-ban szakadt el szűkebb családjától, és Angliába, majd Franciaországba ment tanulmányútra: „Első önálló lépésem az volt, hogy 23 éves koromban kikerültem Angliába, egy londoni továbbképző intézet igazgatójának családjához. Ez a szerencsés alkalom nemcsak azt eredményezte, hogy az angol nyelvet szóban és írásban tökéletesen elsajátíthattam – hanem egyuttal a

¹ Czeke Marianne: *Hogyan lettem könyvtáros? Küzdelmek és eredmények*. Bp.: 1938. p.8.

² Uo. p.5.

³ *Keresztény magyar közéleti almanach*. Bp.: 1940. 1. köt. p.161.

⁴ Czeke, i.m.p.5.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

vendéglátóim által ajánlott tanfolyamok, társaságbeli ismerkedések, továbbá angliai és skóciai utazásaim révén betekintést is nyerhettem az angol nemzeti szellembé.”⁷ Nagy élményt jelentettek számára a jótékonysági, nőmozgalmi és politikai gyűlések. 1897-ben részt vett Viktória királynő jubileumi ünnepségein, melynek káprázatos pompája nyugozta le: „Ekkor lett bennem tudatossá az individuális jogok fejlődése során a szociális kötelesség, és ugyanekkor éreztem meg először Anglia lenyűgöző hatalmát és erejét.”⁸

A következő évet Franciaországban, Párizsban töltötte. Tudományos előadásokat hallgatott a Sorbonne-on, a College de France-ban, a Bibliothek Nationale-ban, és gyakran látogatta a múzeumokat. Hangversenyekre járt, és nem utolsósorban megismerkedett a város nevezetességeivel, szépségeivel. Találkozott a Párizsban tanuló leányokkal, nőkkel, a „nemzetközi női tanulóifjúsággal”. A velük való találkozás és a „... német nőmozgalom egyik hírességével, Käthe Schirmacherral (akinek a francia egyetemen megengedték a doktorátus letételét) való ismeretségem önigazolásomul szolgáltak, hogy [...] élet-akarásaim, az új női típus kialakuló ritmusának felelnek meg.”⁹ Käthe Schirmacher író nő „... különösen a női jogok előharcosa, sokáig Párizsban élt [...]. Sokat foglalkozott francia irodalomtörténeti tanulmányokkal is.”¹⁰

„Másik kikristályosodott, párisi keletkezésű meggyőződés pedig az volt, hogy nem lehet így, dilettáns módon tovább folytatnom az utazgatást, hanem le kell tennem az érettségim, s azután a classica-philologia és régészet terén rendszeres egyetemi tanulmányokat kell folytatnom.”¹¹

És hazatérve így is tett, megszerezte édesanyja engedélyét és „... két év leforgása alatt, mint első nő, jelesen tettem le az érettségim a soproni Szent Benedek-rend főgimnáziumában.”¹²

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1900. január 10-én kelt 100.223/1899. szám alatti engedélye alapján: magyar jeles, latin jeles, görög jeles, német jeles, történelem jeles, matematika jeles, fizika jó (ezek voltak az érettségi tárgyak). Dr. Margalits Ede¹³ volt a vizsgabizottság elnöke. „... jelesen megfelelt, őt a főiskolai tanulmányokra érettnak nyilvánítjuk.” Ez áll az érettségi bizonyítványában.¹⁴ Mészáros István, jeles neveléstörténész így ír erről: „A soproni bencés gimnázium történetében [...] az 1900/1901-i tanévben jelentős esemény történt: a VIII. osztály anyagából mint magántanuló vizsgázott és érettségizett az első leánytanuló! Nem is akárcsak: Czeke Marianne, későbbi jeles irodalomtudós.”¹⁵

Érettségi után, 28 éves korában beiratkozott Budapesten a Tudományegyetem Bölcsészettudományi karának latin–görög szakára.¹⁶

„Célom az volt, hogy a klasszikus nyelvek birtokában régészeti kutatásokat végezzek Rómában és Athénben. Ez a célkitűzés régi keletű utazási vágyaimmal is összhangban volt. De a régészeti kutatásokról [...] le kellett mondanom, mert anyagi viszonyaim megváltoztak [...] és most már kenyérkereseti lehetőségekkel is számolnom kellett. Ezért a latin mellé a görög helyett a francia–német szakcsoportot vettem fel [...] s a negyedik év végén summa cum laude doktorrá avattak.”¹⁷

Már az 1901/1902. tanév második félévében a Wlassics-kollégiumban lakott (Szentgyörgyi Czeke Marianne I. b latin–német). Ez az egyetemista leányok részére létesített Wlassics-kollégium egyébként az 1901/1902. tanévben nyílt meg. A kollégiumot az Országos Nőképző Egyesület¹⁸ alapította és tartotta fenn. (Hálából nevezték el Wlassics Gyuláról, mert az ő előterjesztésére engedte meg Ferencz József, hogy „... a nőknek a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti pályákra való léphetés céljából a felsőbb tanintézetekre leendő felvétellel [...] engedély adassék. [...] felsőbb tanintézetek illető karaira rendes hallgatói minőségben [...] jogosultságot [...] szabályszerű középiskolai tanulmányok alapján kiállott érettségi vizsgálat adja meg [...] mint magántanulóknak. [...] csupán arra kell ügyelniük a vizsgáló bizottságoknak, hogy a leányok vizsgálati a fiúk vizsgálataitól elkülönítve tartassanak meg.”¹⁹ „A királyi elhatározás alapján tehát a nők bebocsátást nyertek a magyar egyetemekre, pár évvel előbb, mint Németországban. Azonban nem minden megszorítás nélkül. Ilyen korlátozás volt először is az, hogy csak a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti tanulmányok váltak számukra lehetővé [...]. [...] csakis a kiváló tehetségű nőket óhajtja az egyetemre bebocsátani, a felvételi szabályzat értelmében rendes hallgató csak jeles érettségivel bíró nő lehet.”²⁰ – írta Kornis Gyula, de könyvében nem örült igazán a nők egyetemi megjelenésének.

Az Országos Nőképző Egyesület leánygimnáziumában, Magyarország első ilyen jellegű intézményében – 1900 júniusában – érettségiztek először leányok, ebből huszonnégyen (két lány kivételével) beiratkoztak az egyetemre, részben tanári, részben az

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Uo. p.6.

¹⁰ Révai nagy lexikona. 16. köt. p.634.

¹¹ Czeke, i.m.p.6.

¹² Uo.

¹³ Margalits Ede, dr. 1849-1940 tanár, író, egyetemi tanár. Lásd: *M. Katolikus lexikon*. 8. köt. p.611-612.

¹⁴ Horváth Kristóf igazgató, Darvas Orbán és további bencés tanárok aláírásával. (Megtalálható az MTA Kézirattárában.)

¹⁵ Mészáros István: *A soproni bencés gimnázium*. Bp.: Bencés K., 1994. p.98.

¹⁶ 1921-től Pázmány Péter Tudományegyetem.

¹⁷ Czeke, i.m.p.6.

¹⁸ Veres Pálné 1815-1895 a nőnevelés úttörője, nagyasszonya, 1867-ben alapította az ONE-t.

¹⁹ *Hivatalos Közlöny*. 1896. 2. sz. p.25.

²⁰ Kornis Gyula: *Nők az egyetemen*. Bp.: 1925. p.8-9.

orvosi karra.

Magyarország első leánykollégiuma 1901. szeptember 9-én nyitotta meg kapuit, kezdte meg működését. „Az ünnepélyes megnyitás 1901. december 2-án volt, hatodik évfordulóján azon nevezetes napnak, melyen a magyar egyetemek megnyíltak a nő-hallgatók előtt.” Emich Gusztávné Tormay Etelka²¹ mondta az ünnepi beszédet az ONE dísztermében. Az 1901/1902. tanévtől jelent meg a kollégium értesítője²², benne (egy évvel később) Czeke Marianne másodéves bölcsészhallgató „latin-német philologus”. Az értesítőből azt is megtudhatjuk róla, hogy tanári alapvizsgát tett: latin, német és magyar tantárgyakból, „dicséretes” eredménnyel.²³ Ekkor már közel 30 éves, a kollégiumi társai viszont jóval fiatalabbak, egyik-másik csak 20-21 éves. Közülük megemlíthetjük Geiger Valériát²⁴, Wolkenberg Ilonát²⁵, akik az ONE leánygimnáziuma első érettségizett osztályának tanulói voltak, Révész Margitot²⁶, aki orvostanhallgató, vele később együtt dolgoztak a Brunszvik kutatásban.

A kollégiumban a „... tartásdíj 800 korona, kedvezményeseknek 600 korona. A felvételhez szükséges annak kimutatása, hogy az illető eddigi tanulmányaiban szép előmenetelt tanúsított, továbbá írásbeli nyilatkozatot kell adnia arra nézve, hogy a kollégium szabályzatának és házirendjének magát feltétlenül aláveti.” Ennek fejében „... családias gondozást, békés otthont, tanulmányi útmutatást és irányítást találnak...”²⁷. Kényelmes az elhelyezés: két nagy dolgozószoba – külön íróasztallal mindenki részére. Ezen kívül közös hálószoba és „öltözőszoba”. Több száz kötetes könyvtár áll még a hallgatók rendelkezésére, valamint 13 féle folyóirat: *Philológiai Közlöny*, *Magyar Nyelvőr*, *Nyelvtudományi Közlöny*, *Archeológiai Értesítő*, *Magyar Orvosok Lapja* stb.

A kollégium vezetője Dr. Láng Margit²⁸, aki csak nyolc évvel idősebb Czeke Marianne-nál, de a sorsuk hasonló, mert ő szintén fiúiskolában érettségizett mint magántanuló, és már az egyetem nők előtti megnyitása évében (1895) kezdte egyetemi tanulmányait, 1901-ben doktorált és szerzett latin–görög–magyar szakos tanári diplomát.

Az 1903/1904. tanévben Czeke Marianne III. éves bölcsészhallgató „latin-német-francia filologus”. A kollégiumi értesítő tanulmányi kimutatása szerint tanári alapvizsgát tett „... kiegészítőleg franciából mint harmadik tárgyból”.²⁹

Az 1904/1905. tanévi értesítőből megtudjuk, hogy doktorátust tett. „Főtárgya: német filologia. Melléktárgyai: indogermán nyelvészet és esztetika. Doktori értekezése: Lessing és Shakespeare. Tanári szakvizsgát tett [...] latin és német nyelvből.”³⁰ Doktori disszertációja a Wlassics-kollégium értesítőjében, a 106-175. oldalon jelent meg, majd később az Athenaeum kiadásában is, 1905-ben 72 oldalon. Disszertációjában két kérdést vizsgál: hogyan viszonyul Lessing Shakespeare-hez, Lessing műveit kronologikus sorrendben vizsgálva; a másik kérdés, hogy Lessing mint kritikus hogyan értékeli Shakespeare-t. Emich Gusztávné, az ONE alelnöke a tanév történetében írja: „Szakvizsgát tett ennek a tanévnek április havában Czeke Marianne, német és latin nyelvből, dicséretes eredménnyel s még a f. év júniusában doktorátust is tett.”³¹ Doktori oklevelet³² szerzett 1905-ben, majd az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság előtt német–latin–francia szakos középiskolai tanár lett, mindenképp dicséretes eredménnyel.

A tanár

„Dr. Czeke Marianne latin és német nyelvi” szakos tanárjelöltet már az 1905/1906. tanévben gyakorló tanárnak nevezték ki az Országos Nőképző Egyesület leánygimnáziumába. E tanév rendkívül fontos eseménye: Veres Pálné – az Országos Nőképző Egyesület alapítója – szobrának leleplezése. A következő tanévben már mint aktív tanár működik: „Dr. Láng Margit rendes tanárt, aki egy évi külföldi tanulmányútra nyert szabadságot, az egész iskolai éven át dr. Czeke Mária és Vargha Ilona³³ okleveles középiskolai tanárok” helyettesítik. Neve már szerepel a tanári kar névsorában „... tud. Egyetemi könyvtártsz, mint rk. tanár tanította a francia nyelvet az I-IV. osztályban heti 2-2 órában.” A leánygimnázium igazgatója ezekben az években Gombócz Miklós³⁴, aki 1904 előtt a soproni evangélikus líceum igazgatója volt, tehát ismerhette – ha talán személyesen nem is – még soproni éveiből. Önéletrajza szerint „Bár a legkiválóbb középiskoláinkban volt alkalmam a pedagógia gyakorlati munkájába betekinteni (Orsz. Nőképző Egyesület Leánygimnáziuma, Mintagimnázium) [...] mégis úgy éreztem, hogy a tanári munka engem nem elégítene ki. Nagy része volt ebben hallásrosszabbodásomnak, melynek további előhaladásával az évek

²¹ Emich Gusztávné, az ONE alelnöke, a Wlassics-kollégium elnöki képviselője.

²² Az Országos Nőképző-Egyesület Wlassics-kollégiumának I. évi értesítője az 1901/02. tanévről. (Összeáll.: Láng Margit.) Bp.: Athenaeum, 1902. p. 9.

²³ ONE Wlassics-koll. ért. 1902/03. 1903. p.18-20.

²⁴ Dienes Pálné 1879-1978, később Dienes Valéria.

²⁵ Gesztí Lajosné 1883-? az egyik első matematika-fizika szakos tanár.

²⁶ Hrabovszky Jánosné 1885-1956 orvos. A békéscsabai fiúgimnáziumban érettségizett 1903-ban.

²⁷ ONE Wlassics-koll. ért. 1901-1913.

²⁸ Láng Margit, dr. 1865-1943 az első latin-magyar szakos és négy éven át egyedüli nőhallgató. Az ONE leánygimnáziumának tanára 1900-1924. A Wlassics-kollégium igazgatója 1901-1906.

²⁹ ONE Wlassics-koll. ért. 1903/04. 1904. p.13-14.

³⁰ ONE Wlassics-koll. ért. 1904/05. 1905. p.182.

³¹ Uo. p.178.

³² Oklevelet többek közt dr. Beöthy Zsolt elnök, Heinrich Gusztáv, Alexander Bernát és mások írták alá. (MTA Kézirattára.)

³³ Podmaniczky Pálné 1883-1954 szintén az első érettségizett osztály tanulója volt.

³⁴ Gombócz Miklós 1844-1922 az ONE leánygimnáziumának igazgatója 1905-1915. Lásd: Gráberné Bösze Klára: *A Veres Pálné Gimnázium története*. 1. köt. p.131-132.

multával számítani kellett.”³⁵

A könyvtáros

33 éves volt, amikor az Egyetemi Könyvtár igazgatója, Ferenczi Zoltán³⁶ kinevezte mint első nőt könyvtárosnak, illetve könyvtárőrnek, de a könyvtári bizottság kikötötte, hogy „ebből rendszert nem csinálnak”.

„Az én nagy tanulni-vágyásomnak és fizikai adottságomnak megfelelőbbnek ígérkezett a könyvtári munka [...]. Tisztában voltam azzal, hogy mint úttörőnek, majd nehézségekkel kell megküzdenem, de a női munkaterületek ilyen kiszélesítéséért úgy éreztem, érdemes fáradni. Nem csüggedtem a házalásaim során elszenvedett visszautasítások miatt, és íme kitartásomat éppen ott követte siker, ahol legkevésbé mertem reményleni: az egyetemi könyvtárban. Volt egyetemi tanárain, valamint [...] dr. Ferenczi

Zoltánnak támogatásával. [...] Az illetményeket csak két és fél év után nyertem el. Itt is maradtam az egyetemi könyvtárban 1906–1928-ig.”³⁷

1906. október 8-án a 60.625 sz. alatt „... kinevezett királyi magyar tudomány-egyetemi fizetéstelen könyvtártisztte” vált.³⁸ Idézem Kenyeres Ágnes *Egy könyvtár hétköznapjai*³⁹ című művéből is az e „történelmi” eseményről olvasható részt: „Toldy Ferenc hajdani bőr karosszékében ült az első magyar könyvtárosnő, Czeke Marianne, mikor Ferenczi átnyújtotta neki 1906-ban címzetes könyvtárőri kinevezését. Ez a kifejezés azt takarta, hogy fizetés nélküli dolgozó. Csak egy év múlva lett napidíjas. [...] Mire vetemedett ez a Ferenczi – csóválták a fejüket az egyetem könyvtárbizottságának tagjai, mikor megérkezett hozzájuk a felterjesztés Czeke Marianne kinevezésére. Ma már, amikor a könyvtárosi mesterséget legnagyobbbrészt nők gyakorolják, csendes derűvel olvastam az ülés jegyzőkönyvéből, hogy ez esetben nálunk úttörésről, a nők új pályára való bocsátásáról van szó,

s nem elyben, hanem csak erre az egy esetre hozta határozatát a könyvtár-bizottság, s adja meg az egyhangú ajánlást. Rendszert nem kíván egyelőre alkotni belőle, hanem figyelembe veszi a folyamodó rendkívüli készültségét a vágyakozását a könyvtári pályára, de egyszersmind megnyugtatóan veszi tudomásul, hogy a folyamodó kollégiumi tanár is. S ha a kísérlet nem válnék be, módjában lesz tanári pályára menni át.” Csak megjegyezzük, hogy Európa más országaiban már a XIX. században alkalmaztak könyvtárosnőket.

Az *Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei* című mű⁴⁰ szerint „... 1906-ban került az intézmény kötelékébe Hóman Bálint⁴¹, szolgálata 1922-ig tartott. 1909-ben alkalmazták Hóman jóbarátját Pasteiner Ivánt, aki később Ferenczit követte az igazgatói poszton. 1901-ben vették fel az érettségivel és [...] nyelvtudással rendelkező Platz Helént gépírónőnek [...] 1906-ban fogadták el először egy nő jelentkezését a könyvtártisztzi státuszra, ez a hölgy Czeke Marianne volt, akinek ekkor már magyartanári diplomája mellett [ez nem így van!!] bölcsészdoktorátusa is volt.” „Ferenczi a nők foglalkoztatásáról kortársainál haladóbb nézeteket vallott, s ki is állt érte. [...] Czeke Marianne volt az első magyar női könyvtártiszt. Amikor Czeke jelentkezett az állásra, a könyvtárbizottság összevont szemöldökkel, de beleegyezett azzal a meghagyással, hogy ebből »nem lesz rendszer«. Az lett, szép lassan egyre több nőt vett fel.”

Remete László *A budapesti könyvtárügy úttörői* című művében⁴² is megemlíti az eseményt „Ferenczi Zoltán [...] megpróbálkozott egy ingyenes női könyvtáros, dr. Czeke Marianne alkalmazásával, akit azonban csak 1909-ben sikerült fizetéses könyvtártisztte kineveztetnie.”

„Czeke Marianne [...] barna hajú volt, haját simán kontyban viselte, [...] harminchárom éves volt, mikor betört hazánkban [...] a könyvtáros szakmába tanári és bölcsészdoktori diplomájával. Kitűnően ismerte az élő és holt nyelveket és könyvtárosi tudással érkezett haza Párizsból, ahol a *Bibliothèque Nationale*-ban szerzett könyvtári gyakorlatot.” Megélhetéséhez a tanári pályán kapott fizetés szolgált, 1907-ben 3 korona napidíjat állapítottak meg számára, 1909-ben sorolták be a IX. fizetési osztályba.

Domanovszky Ákos⁴³ 1926-ban ismerte meg „... a már erősen öregedő asszonyt [...] mikor a könyvtárba került. De az ősz hajú, hegyes orrú, rosszul halló könyvtárosnő korántsem volt idejét múlt szellemű” – emlékezett Domanovszky. „Jóindulatú, kedves és okos volt. Akkor írta Brunswick Teréz életrajzát, és mintaszerű katalógust készített az Egyetemi Könyvtárban őrzött Shakespeare-gyűjteményekről. Az olvasótermi katalógust gondozta. Az első tudnivalókra a címléírásban ő oktatta

³⁵ Czeke, i.m.p.6.

³⁶ Ferenczi Zoltán 1857-1927 az Egyetemi Könyvtár igazgatója 1899-1925 között. Lásd: *Új magyar életrajzi lexikon*. 2. köt.

³⁷ Czeke, i.m.p.6.

³⁸ „Igazolványa” az eskütételről az MTA Kézirattárában található.

³⁹ Kenyeres Ágnes: *Egy könyvtár hétköznapjai*. Bp.: 1985. p.243-244.

⁴⁰ Fabó Edit-Kakasy Judit: *Az Egyetemi Könyvtár a századfordulótól a második világháborúig*. In: *Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei*. (Szerk.: Szögi László.) Bp.: 2008.

⁴¹ Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter.

⁴² Remete László: *A budapesti könyvtárügy úttörői*. Bp.: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1964. p.36.

⁴³ Domanovszky Ákos 1902-1984 az Egyetemi Könyvtárban 1926-1935 között könyvtári segédőr, könyvtári őr. Lásd: *Új magyar életrajzi lexikon*. 2. köt. p.209-210.

Domanovszkyt.”⁴⁴

A címleírásban javaslatára bevezette az Egyetemi Könyvtár az egyes kötetek lapszámának közlését a gyűjteményes munkáknál, valamint a többkötetes munkák egyes kötetei tartalmának feltárását abban az esetben is, ha ez a címlapról hiányzott. Hasznosítani tudta a Bibliothek Nationale-ban szerzett könyvtári ismereteit, valamint kiváló, egyedülálló nyelvismeretét: latin, görög, német, francia, angol nyelveken tudott.

„Az egyetemi könyvtárban engem bíztak meg a Shakespeare-könyvtár megszervezésével. Az akkor alakult Shakespeare-Tárba magyar Shakespeare-vonatkozású cikkeket kellett írnom. (Lemouton Emilia, Shakespeare összes drámáinak első magyar fordítója, továbbá Kazinczy Macbeth fordítása stb.) Ugyanekkor vette tervbe Akademiánk Shakespeare születésének 300 éves évfordulójának megünneplését. Ez alkalomból (1916) ki akarta hozni a meglévő magyar Shakespeareünk kritikai aparattal ellátott új kiadását. Én II. Richárd feldolgozására kaptam megbízást. El is készültem vele, de a háborús papírhiány miatt Richárdom nem jelenhetett meg.”⁴⁵

Fitz József⁴⁶ neves könyvtáros, bölcsészdoktor, könyvtörténész is kollégája volt az Egyetemi Könyvtárban. Fitz 1914-től 1930-ig könyvtárőr az Egyetemi Könyvtárban, majd a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárának igazgatója (1930–1934), ezután a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának (OSZK) főigazgatója. Feltehető, hogy jó munkakapcsolatban és a magánéletben is jó viszonyban voltak, mert több levél is található az OSZK-ban, amit Fitz Józsefnek írt Pécsre.

„Az összeomlás után azzal igyekeztem hazám érdekében hasznossá tenni magamat, hogy az entente-missziókhöz intézett memorandumokat idegen nyelvekre fordítottam, és egyébként is élénk részt vettem a hazafias szervezkedésekre irányuló titkos összejöveteleken (Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége, Területvédő Liga.). Tagja lettem később a Pro Hungária Magyar Nők Szövetségének is.”⁴⁷

Ekkor már súlyos egészségügyi problémái is voltak: „Sajnos, erősebb, hazafias működésem elé áthághatatlan akadályként meredezett a már süketességgé fokozódó nagyothallásom és súlyos idegállapotom, amely az utazást számomra lehetetlenné tette. Ezekhez 1922-ben újabb csapás járult, amikor villamosbaleset folytán jobblábamat térdig elvesztettem.”⁴⁸

Ferenczi Zoltán nyugdíjba menetele után Pasteiner Iván⁴⁹ lett az Egyetemi Könyvtár igazgatója. Ő teljesen más karakterű ember volt, és nem értékelte Czeke Marianne precíz, alapos feldolgozó munkáját.

Pasteiner Ivánról: „1926. június 9-re esik [...] igazgatói kinevezése. [...] jó összeköttetéseknek köszönheti. [...] Jogi doktorátusának megszerzése után 1909-ben azonnal alkalmazta az Egyetemi Könyvtár [...] 1920-ban megbízták az újonnan szervezett

Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ vezetésével, s ezt az állását a könyvtár-igazgatóság mellett 1945-ig megtartotta. [...] elődei tudósok voltak és emellett lelkes könyvtári szakemberek [...] Pasteinert »politikus« igazgatónak kell nevezni [...] legfőbb gondjának az összeköttetések kiépítését tartotta. [...] számos professzor-rokot alkalmazott a könyvtárban. [...] Összeköttetései révén gyorsan emelkedett a hivatali ranglétrán [...] főigazgatói címmel [...] ez utóbbit 48 éves korában érte el. [...] A kritikát – igazgatóságának első éveit kivéve – nem tűrte. Elgondolásaihoz csökönyösen ragaszkodott, pedig ezek könyvtári szempontból, mint ezt különösen a szakkatalógusokról szóló részben látni fogjuk, sokszor helytelenek voltak.”⁵⁰

„A Központ 1924 végén kidolgozott egy magyar címfelvételi szabályzatot. [...] Pasteiner [...] elrendelte, hogy az Egyetemi Könyvtár teljes egészében vegye át a Bibliográfiai Központ szabályzatát, Czeke Mariann azonban ebben az ügyben terjedelmes emlékiratot készített. [...] Czekének igaza volt.”⁵¹

„Pasteiner szervező alkat lévén négy osztályt hozott létre: a szerzeményit – Fitz József, dr. könyvtárőr; a bibliográfiaiit – Czeke Marianne dr. könyvtárőr [...] vezetésével.” – írják Fabó Edit és Kakasy Judit Az Egyetemi Könyvtár a századfordulótól a második világháborúig című tanulmányukban.⁵²

Az Egyetemi Könyvtár katalogizálási rendszerének megváltoztatásáról 1926-ban írt beadványa is megtalálható a MTA Kézirattárában: „... kötelességemnek tartottam ezekkel a megfontolásokkal – kéretlenül is – [...] felhívni figyelmét.”

Nézeteltérésük miatt és a más típusú könyvtárvezetés miatt is, Czeke Marianne megvált az Egyetemi Könyvtártól. A könyvtári fegyelemsértési ügyére vonatkozó irat is megtalálható a MTA Kézirattárában 1927-ből. Rektor: „... mert hivatali főnökével szemben meg nem engedhető kifejezést használt [...] írásbelileg megintem [...]. Bp. 1927. jul. 6.” Sem személyes, sem beadott folyamodvány útján kihallgatást nem kapott.

Tormay Cecile-lel⁵³ is jó barátságban volt, nyilván a már fent említett női hazafias szervezetekben találkozhattak. Több

⁴⁴ Kenyeres, i.m.p.245.

⁴⁵ Czeke, i.m.p.7.

⁴⁶ Fitz József 1888-1964 Lásd: Új magyar életrajzi lexikon. 2. köt.

⁴⁷ Czeke, i.m.p.7.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Pasteiner Iván 1887-1963 Új magyar életrajzi lexikon

⁵⁰ Tóth András-Vértessy Miklós: A budapesti egyetemi könyvtár története. Bp.: 1982. p.339-340.

⁵¹ Uo. p.418-419.

⁵² Fabó-Kakasy, i.m.

⁵³ Tormay Cecile 1875-1937 író, szerkesztő, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének alapítója, elnöke.

levelet is váltottak, valószínű elmesélte az Egyetemi Könyvtárban történeteket is. Tormay Cecile válaszelevelében így ír: „Őszinte megértéssel és Veled-érzéssel olvastam soraidat és jogos keserűségedet. Mint ahogy üzentem, azonnal írtam a Miniszternek [...]. A Miniszter úr nagy elismeréssel nyilatkozott Rólad és munkásságodról. [...] Zichy Rafaelné is mellém állt és így közösen kértük a Minisztert, tegye jóvá a Veled szemben ágaskodó igazságtalanságot.” (MTA Kézirattára) Klebelsberg Kunó 1923. június 28-án levélben értesíti Tormay Cecile-t, hogy „... pártfogoltjának, dr. Czeke Marianne bibliográfus nőnek a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtárnál leendő alkalmaztatására irányuló kérelmét egyidejűleg dr. Csánki Dezső [...] és dr. Hóman Bálint igazgató jóindulatú figyelmébe ajánlottam.”

Áthelyeztette magát, szolgálatételre beosztották a kultuszminisztérium Országos Tanügyi és Pedagógiai Könyvtárába, 1928-ban. Itt a szakrend kidolgozásához kezdett hozzá, valamint a szakkatalógus megvalósításához, kialakításához.

Egyik, Fitzhez intézett leveléből kiderülnek az itteni könyvtári munkában felmerült nehézségek, mindent kifejez a „Mädchen für alles”! Ő helyettesítette dr. Fitos Vilmos⁵⁴ igazgatót is, távollétében:

„Bpest 1931. nov. 1. Kedves Fitz, Nagyon köszönöm a 2-ik küldeményt, a szép fényképekkel. Igazán nagyszerűen mutatkozik be az új könyvtár. Csekély viszonzásul felajánlom a mai postával feladott két kis munkámat. Sorozza be akár az egyetemi könyvtárba, akár a Maurinumba, a hogy megfelelőnek látja. Sajnos, nem küldhetem el, az oly régen tervezett Brunsvik Naplók nagyszabású kiadását, melyet tényleg sikerült az illetékeseknek elamerikázni, és a mellett engem öt évig úgy szólván éjjel nappal megdolgoztatni [...]. Nagyon érdekelt jelentésének az a része mely a katalogus cédulákkal és a szakozással foglalkozik. Az itteni pedagógiai könyvtárban most, hogy egy új munka erőt kaptunk, én megszűnök Mädchen für alles lenni, aktuálissá válik a szakozás melyet eddig cédulák hiányában csak úgy nagyjában végeztem, mert hiszen előbb meg kellett írni a szakcédulákat. De viszont szerettem azt, hogy mindent magamnak kellett végezniem, mert így, ha valami nem volt egészen jó azt rektifikálva, nem éreztem azt a kellemetlen mellékzít, hogy a mások szemetét kellett söpörniem, a mint azt néhány éven át panaszoltam. További eredményes működést kívánva maradtam szíves üdvözléssel régi hive Czeke Marianne.”

A levelezőlap gépirással készült, betűhíven közöljük, ezért vannak a rövid magánhangzók. Több levelezőlapot is váltottak, néhányat angol nyelven írtak.

Droppáné Debreczeni Éva⁵⁵ Az OPKM története című mű 1. kötetében⁵⁶ írja: „A könyvtár személyzete 1928-ban további munkatárssal bővült, Dr. Czeke Marianne egyetemi könyvtárőr személyében, aki hozzákezdett a szakrend kiépítéséhez. [...] a személyzet létszáma öt főre növekedett. [...] munkakörük szerint [...] 1. Dr. Fitos Vilmos – igazgató; 2. Dr. Czeke Marianne – egyetemi könyvtárőr. Feladata: a szakrend kidolgozása, a szakkatalógus építése, az igazgató távollétében helyettesítése. 3. Salamon János – irodai segédtsz [..] 4. Székely Lajos – műszaki altisz [..] 5. Varga Ferenc – napidíjas szolga.” Tehát ő volt az egyetlen szakképzett könyvtáros, és tényleg a „Mädchen für alles”. Az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum levéltárában szerepel egy 14,5×9,5 centiméteres kartonlap, a fejlécezen ez áll: „A M. KIR. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM ORSZÁGOS TANÜGYI ÉS PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁRA”. Ceruzával mellé írva a következő szöveg olvasható: „Dr. Czeke Marianne a könyvtár szolgálatába lépett 1928. április 18-án, összes szolgálat 27 év.” További idézet a Droppáné könyvből:

„Ezen időszak [1928] legfontosabb eredménye a könyvtár szakrendjének kialakítása volt. [...] Dr. Czeke Marianne könyvtárőr belépésével vált lehetővé e fontos feladat megvalósítása, továbbá a szakkatalógus folyamatos kialakítása, építése. [...] A szakrend kifejlesztése – munkája. [...] többféle szakrenddel kísérleteztek. [...] A szakrend 1928 végére készült el, és így – 1933-ig a könyvtár megszüntetéséig – kb. 4 év állt rendelkezésre a rendszer gyakorlati alkalmazására. [...] Dr. Fitos Vilmos igazgatósága alatt kezdett a könyvtár valójában szervezeten működni.”

Dr. Pasteiner Ivánnak volt aktív szerepe a könyvtár megszüntetésében – ő kezdeményezte – és állományának szétosztásában, mint írta: a Fővárosi Pedagógiai Könyvtár gazdag pedagógiai anyaggal rendelkezik. Kérdés persze, hogy miért a fővárosi volt számára fontos, miért nem az országos? Dr. Pasteiner ekkor az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ vezetője, aki javasolta, hogy a könyvtár állománya a Nemzeti Könyvtár, az Egyetemi Könyvtár tulajdonába kerüljön „megoldva ezzel ezen könyvtárak állomány-kiegészítését”.

A könyvtár megszüntetését követően a könyvtár beosztottainak további sorsa című fejezetben olvasható: „Dr. Czeke Marianne sorsának végleges alakulásáról biztosat nem tudunk csak annyit [...], hogy ő [...] vállalta volna a minisztériumi házikönyvtár rendezését.”⁵⁷

A pedagógiai könyvtár megszüntetése után 1934-ben kinevezték a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárába, az Országos Széchenyi Könyvtárba főkönyvtárossnak, illetve címzetes főigazgatónak. Ugyanakkor az OSZK-ban tulajdonképpen már nem dolgozott, nyugdíjazták, ez megromlott egészségi állapota miatt is bekövetkezhetett, ekkor 61 éves:

„A kormányzó úr [...] Budapesten 1934. évi július hó 10. napján kelt legfelsőbb elhatározásával előterjesztésemre Nagyságodnak saját kérelmére történt nyugalombahelyezése alkalmából a magyar nemzeti múzeumi könyvtárigazgatói címet kegyeskedett [...] adományozni. VKM Hóman Bálint 1991/2/934. sz. levele 1934. július 19-én.” (MTA Kézirattára – A levél

⁵⁴ Fitos Vilmos, dr. 1875-1955

⁵⁵ Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum nyugalmazott könyvtárosa.

⁵⁶ Droppáné Debreczeni Éva: Az OPKM története. Bp.: OPKM, 2005. p.147.

⁵⁷ Uo. p.82., 85., 89., 91., 92., 97.

címzése: „Méltóságos Dr. Czeke Marianne Urhölgynek, magyar nemzeti muzeumi könyvtárigazgató”.)

Ekkor sem hagyta abba azonban a munkát, mint az alábbi két levélből kiderül, ugyanis önként vállalta a minisztériumi könyvtár rendezését, átszervezését.

Hóman Bálint 1934. június 27-i levele⁵⁸: „Áldozatkész ajánlatát, hogy a vezetésem alatt álló miniszterium könyvtárának átszervezési munkálatait ügyszeretből minden díjazás nélkül vezetni hajlandó, hálás köszönettel vettem. Az átszervezésre vonatkozólag a [...] közölt tervezetet elfogadom.”

Az 1935. május 16-i levélben⁵⁹ „Az átszervezési munkálatok befejeztetvén Méltóságod erre vonatkozó jelentését tudomásul véve, indítatva érzem magam arra, hogy Méltóságodnak a könyvtár szakszerű átszervezése körül kifejtett önzetlen, buzgó és eredményes működéséért őszinte köszönetemet és elismerésemet fejezzem ki.

A bibliográfus, a fordító, a kutató

Shakespeare mindig kedves volt Czeke Marianne szívének. Valószínű már Angliában foglalkozott vele, tanulmányozta életét, műveit. Itthon, a doktori disszertációjában is Shakespeare és Lessing kapcsolatával foglalkozott. Feltehetően már egyetemi tanulmányai befejezése után, tanárként kezdte fordítani magyarra Walter Raleigh angol irodalomtörténész 1907-ben kiadott *Shakespeare* című művét, mely magyarul 1909-ben jelent meg, a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában.

1911-ben tanulmányt írt Lemouton Emiliáról⁶⁰, az első magyar nőről, aki elkezdte Shakespeare drámáit fordítani, de ezekből csak öt füzet jelent meg. „A fordító egy 18 éves leány, ki honleányi kötelességből egymaga fog e vállalatba, hogy megóvja a hazát azon szemrehányástól miszerint egyedüli a nemzetek közt, mely e teremtő lángészt eddig csaknem egészen nélkülözé.” Leírja a „bátor lelkű asszony” nehéz, de érdekes életét.

Az Egyetemi Könyvtár többféle katalógust adott ki fennállása folyamán. Ezek egyike a Czeke Marianne összeállításában és szerkesztésében 1920-ban megjelent „*Shakespeare-könyvtár*”.⁶¹ A bibliográfia előszavában beszámol a mű előkészületeiről, és a következőket írja: „A Kisfaludy-Társaság Shakespeare-bizottságának egyik programpontja: a Shakespeare-könyvtár létesítése 1908-ban valósult meg, midőn a Budapesti Egyetemi Könyvtár részint a könyvtárban már meglévő anyagból, részint az Apponyi Albert [...] minisztertől e célra engedélyezett 3000 koronával a [...] legszükségesebb műveket megszerezve, alapját vetette meg a [...] Shakespeare könyvtárának. [...] 1908-iki állománya [...] 223 művet foglalt magában. [...] az állomány ma már 732 műre emelkedett. [...] a speciális Shakespeare-tanulmányozásnak megfelelőleg osztályoztuk. [...] A szakozás mintájául szolgált a londoni British Museum Shakespeare-katalógusa. Azonban az angol katalógus szakcsoportjai közül egyeseket elhagytunk, viszont saját tudományos céljainknak megfelelően néhány újat vettünk fel. [...] jelen katalógusunkba olyan műveket is felvettünk, melyek tartalmuk szerint beleválók [...] de [...] nem voltak elhelyezhetők a Shakespeare-könyvtárba. A folyóiratainkban foglalt Shakespeare-irodalom nincsen felvéve.” Az előszó dátuma 1917. január. Az I. világháború nehézségei miatt a mű akkor nem jelenhetett meg, 1919 júniusában közli, hogy „A kézirat [...] csak ez évben került ki a nyomdából [...]”, de precíziségre jellemző, hogy az 1917-18. évi gyarapodással kiegészítette a bibliográfiát.⁶²

Az *Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei*⁶³ című műben olvashatjuk: „A Czeke Marianne által összeállított, hosszas vizontagság után 1920-ban megjelent Shakespeare-gyűjtemény nyomtatott katalógusa a különgyűjtemény megszűnésével használaton kívül került.”⁶⁴ Vajon miért?

A Magyar Shakespeare-tár kötetiben is több tanulmánya jelent meg: a fent említett Lemouton Emiliáról szóló, *Kazinczy Ferenc Macbeth fordítása Bürger után* című és több angol nyelven kiadott mű ismertetése stb. Ugyanakkor az *Ungarische Rundschau* című folyóiratban is ismerteti a Magyar Shakespeare-tár köteteit.

Nyilván anyagi okokból kapcsolódott be a Tarzan könyvek fordításába⁶⁵, ugyanígy Dumas *Bragelonne vicomte* című regényének fordításába is az 1920-as években.

Ezekben az években kezd el foglalkozni a Brunsvik családdal (1926-ban bízták meg egy tudományos életrajz megírásával), illetve Brunsvik Terézzel, „... aki már 125 évvel ezelőt hirdetne nemcsak a nők jogát, de tehetségét is a »szellemi pályákon való működés«-hez.”

„El lehet mondani, hogy Brunsvik Teréz naplója valóságos pedagógiai kincses bánya. Csak nehéz benne bányászni [...]. De bármilyen töredékes s néha nehezen kihámozható az, amit a nevelésről mond, az a tisztelet, az a nagyra értékelés, mellyel minden pedagógiai gondolatot, ténykedést kísér, tisztán és világosan nyilvánul meg hosszú életén át vezetett naplójában.”

A Gróf Brunsvik Teréz élet- és jellemrajza. Irták dr. Czeke Marianne és dr. H. Révész Margit. Emlékiratai. Fordította dr.

⁵⁸ A levél címzésében Cz.M „ny. nemzeti muzeumi főkönyvtárnok” – MTA Kézirattára.

⁵⁹ Címzés Cz.M „ny. c. muzeumi könyvtárigazgató” – MTA Kézirattára.

⁶⁰ Adorján Boldizsárné 1827-1869; Magyar Shakespeare-tár 4. köt. p.259-289.

⁶¹ *Shakespeare-könyvtár*. (Összeáll.: Dr. Czeke Marianne egyetemi könyvtárőr.) Bp.: Egyetemi ny., 1920. (A budapesti királyi magyar tudományegyetemi könyvtár címjegyzékének mellékletei II.)

⁶² Uo. p.1-2.

⁶³ i.m.p.125.

⁶⁴ Lásd még: Tóth-Vértesy: *A budapesti Egyetemi Könyvtár története*. p.441.

⁶⁵ Burroughs, E. R.: *Tarzan visszatér*. Bp.: 1927., 1933., 1941.

Petrich Béla. című mű 1926-ban jelent meg Budapesten a *Kisdednevelés* kiadásában. A címlap hátoldalán a következő mondat olvasható: „*E mű tiszta jövedelme az óvónői otthon-alapé.*”

A mű három részből áll: az első Czeke Marianne munkája azonos a mű címével (3-28. oldal), a második Révész Margit műve „*Gróf Brunsvik Teréz jellemzése örökléstani és lélektani szempontból*” (29-37. oldal), a harmadik „*Félszázad életéből. Irta gróf Brunsvik Teréz.*” (39-108. oldal). A két szerző az „*Egyetemet és Főiskolát végzett Magyar Nők Egyesületében*” tartott felolvasásának anyagát használta fel. Czeke Marianne Kacsokovics Lajosra, Teréz első méltatójára hivatkozva Brunsvik Teréz pályáját Széchenyiével hasonlítja össze: „*mindakettő az egyesülésben és a nevelésben ismerte fel a haladás eszközeit [...] Széchenyi felülről lefelé óhajtott nevelni a népet, [...] míg Brunsvik Teréz legalulról széles bázison indulva felfelé, az ismeretszerzési kort megelőzőleg a kisdedektől akart kiindulni felfelé [...]*”⁶⁶.

A magyar kisdedóvó 1938-ban. (Brunsvik Teréz hátrahagyott irataiból) címmel válogatást közöl Brunsvik Teréz francia nyelven írt „*Egy magyarországi kisdedóvó sajátkezű leírása*” című munkájából, mely „*párisi vagy genfi lapoknak volt szánva*”.⁶⁷

Ugyancsak a *Kisdednevelés* című folyóiratban közöl részleteket „*Gróf Brunsvik Teréz irataiból.*”⁶⁸

Montessori-gondolatok gróf Brunsvik Teréz naplójában című tanulmánya bevezetőjében így vélekedik: „*Térben és időben távoleső egyének gondolatai és nézetei közt nem egyszer bukkanunk csudálatos egyezésekre, mikor egymásra való hatásról szó sem lehet. [...] Brunsvik Teréz [...] kiadatlan naplójában és irataiban olyan nevelési elvek csíráit találjuk meg, melyeket a jelenkor nagy pedagógusa, Montessori Mária dr. vitt világszerte diadalra.*”⁶⁹

Gróf Brunsvik Teréz ősei és oldalági rokonsága című műve előszavában – mely 1935-ben jelent meg – írja: „*Ezt a dolgozatot eredetileg a Brunsvik Teréz naplói bevezető biográfiába szántam, melyben azonban csak harmadára redukált terjedelemben jelenhetett volna meg.*”

Egy 1927. június 4-én kelt levél: Klebelsberg Kunó sk. Miniszter Cz.M tud. egyetemi könyvtárőr részére „*... ki a Magyar Irodalmi Társaság megbízásából Brunsvik Teréz naplóját dolgozza fel [...] Erdélybe leendő utazása végett [...] hat heti tanulmányi szabadságot engedélyezett.*” (MTA Kézirattára)

Kikerülhetetlen Romain Rolland leveleinek megemlítése, melyeket Czeke Marianne-hoz intézett. Sáfrán Györgyi állította össze Romain Rolland leveleit, melyek a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában található: „*A levelet az eredeti kéziratból közli és [...] magyarra fordította Lakatosné Poltzer Ágota; sajtó alá rend. Lakatos András.*” Lakatosné és Lakatos András Czeke Marianne rokonai: unokahúga és unokaöccse.

A bevezetést is Sáfrán Györgyi írta, ebből megtudhatjuk, hogy Romain Rolland „*... kivételesen lelkiismeretes levelező*” volt, főleg kora neves hölgyeivel levelezett, ezt „*az intuitív női lélekkel való belső rokonsága magyarázza.*” Testvére, Madeleine Rolland londoni barátnője, Louie Peacop révén ismerkedett meg Czeke Marianne-nal. Ő és L. Peacop is Londonban találkoztak, „*... ahol Czeke Shakespeare-tanulmányokat folytatott. Barátságot kötöttek s az angol hölgy Pestre is ellátogatott. Itt vásárolt egy népi hímzésű terítőt, ami a Rolland-testvéreknek is igen megtetszett. Czeke Marianne és barátnői, mint Rolland lelkes olvasói, nekik is küldtek egyet. Így kezdődött az ismeretség [...]*” Rolland 43 levelet írt hozzá, köztük 8-10 oldalasakat is.

Romain Rolland *A nagy teremtő korszakok* című műve (Ford.: Benedek Marcell. Bp.: 1929.) utószavában Czeke Marianne segítő munkáját külön is méltatja: „*A szerző kötelességének tartja, hogy különös köszönetét fejezze ki dr. Czeke Marianne úrhölgynek, aki esztendőök óta foglalkozik Brunsvik Teréz kiadatlan naplójának sajtó alá rendezésével s nagylelkűen részeltette őt is ebben a kincsben, valamint sajtó biztos tudásának eredményeiben.*”⁷⁰

Sajnos Czeke Marianne érdekes leveleit nem adták ki, vagy talán mégis: „*R.R. műve kritikai kiadásában Cz.M. értékes levelei is napvilágot láthatnak majd.*”⁷¹ Néhány levél piszkozat is megtalálható az MTA Kézirattárában.

A Brunsvik-kutatás nehézségeit, a kiadás viszontagságait nincs mód ismertetni e rövid életrajz keretében.

Czeke Marianne egyik alapítója volt az Egyetemet Végzett Nők Egyesületének. Szerepet vállalt a magyar nőmozgalomban. Könyvei, cikkei, tanulmányai, fordításai, könyvismertetései jelentek meg e tárgyban.

A magyar női szemle könyvtára című sorozat első kötete az 1935-ben megjelent – már fentebb említett – *Gróf Brunsvik Teréz ősei és oldalági rokonsága* című műve. „*Örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy e művecskémet felajánlva, én is hozzájáruljak a Magyar Női Szemle céljainak támogatásához, mely hiszen úgyszólván Brunsvik Teréz jegyében indult [...]*” – írja az előszóban.

Nők az egyetemen címmel tanulmánya jelent meg a Tormay Cecile által szerkesztett *Napkelet* című folyóiratában⁷², Ritoók Emmával együtt írták, Kornis Gyula tanulmányára⁷³ válaszolva: „*A nőkérdés, mely félszázaddal ezelőtt [...] a nők szabad*

⁶⁶ *Gróf Brunsvik Teréz élet- és jellemrajza.* p.3.

⁶⁷ In: *Kisdednevelés.* 1927. 52. évf. 6. sz. p.169-173.

⁶⁸ Uo. 1928. 7-8. sz. p.245-247.

⁶⁹ Uo. 1931. 6-7. sz.; Montessori, Maria 1870-1952 orvos, reformpedagógus. Lásd: *Pedagógiai Lexikon.* Bp. 1997. 2. köt.

⁷⁰ Sáfrán Györgyi: *Romain Rolland levelei.* p.111.

⁷¹ Uo.

⁷² In: *Napkelet.* 1925. 6-10. sz. p.496-504.

⁷³ Uo. 1-2. sz.

tanulási és később politikai jogainak megadásával látszólag megoldást nyert, legfeljebb részleteiben kívánt módosítást és kiegészítést. Legújabbban mégis mint visszajáró probléma áll előttünk.” A rendkívül érdekes írás utolsó bekezdése: „... a nők egyetemi tanulási szabadsága nem áll ellentétben a családi élet, a nemzeti szolidaritás és a faj egészségének biztosításával; ha vannak is nehézségek a családi élet tekintetében, ez nem az elv igazsága ellen szól [...]”. Magyar Női Szemle. Bp.: 1935-től – A szellemi pályán működő nők folyóirata, Magyar Zoltánné Techert Margit szerkesztésében, az Egyetemet Végzett Magyar Nők Egyesületének kiadásában jelent meg.⁷⁴

Az 1933-ban megjelent *Magyar Pedagógiai Lexikon* munkatársai közé sorolja. Több szócikke jelent meg. A Brunszvik Terézzel szóló a 258-263. hasábon jelenik meg.

Írt még *Angol külpolitikai módszerek az Unió előtti ír történet tükrében* (1927) vagy például *Wilsontól Roosevelttig* (1939) címen történelmi-politikai műveket.

Levelezései

Czeke Marianne gyakran írt Tormay Cecile-nek (tagja volt az általa alapított Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének, és írt folyóiratába, a *Napkeletbe* is). Fitz Józseffel is levelezett, egyik hozzá írt levelét már fentebb idéztük, íme két másik: „*Budapest 1935. november 18. Kedves Fitz Józsi! Nyáron szerzett újabb nyavalya kihatásai miatt, csak most kezdhettem újra Brunszvik Teréz kéziratának értékesítéséért való küzdelmemet. Járási nehézségek miatt csak ezután érdeklődhetem meg újra, vajjon a Nemzeti Múzeum nem vásárolná-e meg ezt a kézirati anyagot. [...] Addig is míg megint egyszer bemehetek a muzeumi könyvtárba szívesen üdvözlő és választát várja régi kollégája Czeke Marianne*”. (OSZK Kézirattára)

„*Kedves Fitz Józsi! Jóleső részvétét hálásan köszönöm – Igaza van, szegény mama csakugyan eljutott az emberi kor végső határáig – és mégis, tekintve szellemi és fizikai frissességét – mindannyiunkat úgy szólván váratlanul ért a katasztrófa. Reméljük hogy a politika terén a katasztrófa elkerül bennünket. Régi barátsággal 1938.okt.14. Cz. Marianne*” (OSZK Kézirattára)

Még talán a Babitshoz írt levelét⁷⁵ – melyben *Fortissimo* című versére utal – érdemes mindenképpen idézni: „*Kedves Babits Mihály! A vers gyönyörű, megdöbbentően hatalmas, s annak, ki nem Isten tagadó természetszerű kifakadása és feljajdulása. Elhiszem, hogy alig győzi másolni. Ép azért én is lemásoltattam és ezt a másolatot rendelkezésére bocsátom hogy alkalomadtán megint tovább adhassa, mert igazán drágább a maga ideje semhogy másolással töltse. Ez a másoltatás késleltette válaszómat és hálás köszönetemet. Szívélyes üdvözléssel Czeke Marianne. Budapest, 1917 april 30.*” (OSZK Kézirattára)

Dr. Czeke Marianne 1942. január 4-én hunyt el. Reá is ugyanaz vonatkozik, mint amit ő írt Brunszvik Terézzel: „... *vele egy ritkalelkű, vasakarató, jószágos, modern gondolkozású, hazafiasan érző költözött el, kinek erős egyénisége, kitartása, s különösen szervező tehetsége, mely semmiben sem maradt a férfiaké mögött, méltóvá tesz arra, hogy a nagy magyar asszonyok között elfoglalja az őt megillető helyet.*”

Az első magyar könyvtárosnőnek rendkívül értékes és mozgalmas élete volt, tisztességes, pontos munkával, érdekes, egyedülálló és fontos kutatásokkal. Munkássága a mai könyvtárosok számára is példaértékű, példamutató.

Kár, hogy például a Csapodi Csaba–Tóth András–Vértesy Miklós: *Magyar könyvtártörténet*. (Bp.: Gondolat, 1987.) című kötet nem tartja érdemesnek nevét megemlíteni. A *Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* (Összeáll.: Kovács Máté. Bp.: Gondolat, 1970) című kétkötetes munka is mellőzte Czeke Marianne-t.

A budapesti Veres Pálné Gimnázium őrzi emlékét. Arcképe ott van az iskolába járt magyar elsők között.⁷⁶

⁷⁴ Pintér J.: *Magyar irodalomtörténet*. 8. köt. p.95.

⁷⁵ *Babits Mihály bibliográfia*. (Összeáll.: Stauder Mária, Varga Katalin.) Bp.: Argumentum K., 1998. 2373. sz. tétel p.302-303.

⁷⁶ Czeke Marianne műveit és a róla szóló szakirodalmat a *Könyv és Nevelés* elektronikus számában közöljük.

Az Egyetemi Könyvtár 1900 körül

A nyílt hozzáférés nemzetközi és hazai áttekintése

Holl András

Az *Open Access* (OA) – magyarul nyílt hozzáférés – a tudományos folyóiratokban megjelent szakkikkek szabad elérhetőségét, kereshetőségét jelenti az interneten. Elsősorban a tudományos kutatók számára fontos, a társadalom számára a tudomány gyorsabb fejlődésén és a kutatás gazdaságosabb működtetésén keresztül hasznosul. Éppenséggel nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy a kutatók mellett a szakkikkeknek van egy további – bár szintén nem túl népes – közönsége is: a kutatói képzettséggel és érdeklődéssel rendelkező, ám az alkalmazási területeken dolgozó értelmiségiek, a tanárok, s végül a lelkes és képzett amatőrök. Az Amerikai Egyesült Államokban nagy hangsúlyt helyeznek arra is, hogy a legújabb orvosi kutatások eredményeit bárki elolvashassa – az adófizetők számára, akiknek a pénzéből finanszírozták, ingyenesen elérhetőek legyenek. Ha nem is értik, a háziorvosukkal vagy kezelőorvosukkal elmagyaráztathatják maguknak.

A tudomány működése az eredmények megosztásán, teljes nyilvánosságán, szabad továbbhasználhatóságán alapul – legalábbis a közpénzekből fizetett alap kutatások esetén. A tudományos folyóirat-kiadás haszna csak másodlagos. A folyóiratok előfizetéses alapon történő finanszírozása annak következtében alakult ki, hogy a nyomdai előállítás és a postai terjesztés költségei a példányszámmal arányosak. Az interneten elérhető elektronikus tartalmak előállítási költsége már nem függ az olvasók számától, a letöltés szinte ingyen van – így azt többé már nem célszerű az olvasókkal megfizettetni. Legalábbis nem lenne célszerű, ám mára sok esetben a kereskedelmi alapon működő tudományos kiadóvállalatok a folyamat részévé váltak, és ragaszkodnak a számukra tekintélyes profitot jelentő hagyományos megoldásokhoz. Ahelyett, hogy az általuk hozzáadott értéket fizettetnék meg, megszerzik a szerzői jogokat egy olyan mű felett, amelyikre mások már az általuk befektetett összeg